

**OSMANLI ŐİRİNDE
İFTİHAR VE İMTİYAZ SİMGELERİ
“ÇELENK” “OTAGA” ve “SORGUÇ”**

Neslihan KOÇ KESKİN*

ÖZET

Osmanlı Şairleri, Türk kültür tarihini lirik bir anlatımla Şiirlerinde iŐlemiŐ, Őiirleri aracılığıyla okuyuculara bu kültürel birikimi estetik anlamda aktarmaya çalıŐmıŐlardır. Bu yazıda iftihar/övünme ve imtiyaz/seçkinlik sembolleri olan ve bir madalya türü olarak da nitelendirilebilen çelenk, otaga ve sorguç ele alınmıŐtır. BaŐlangıçta balıkçıl, tavus, turna gibi değerli hayvanların tüylerinin, daha sonra değerli mücevherlerin başa, kavuğa, sarığa takılması hükümdarlık alâmeti olarak da kabul edilmiştir. Aynı zamanda bunlar, Batı'da kralların madalya ve niŐanlarını karŐılamaktadır. Yazımızda, çelenk, otaka ve sorguğun, Osmanlı Şiirinde nasıl ele alındığı, tarihî bilgi ile desteklenen bir çerçevede sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: çelenk, otaka, sorguç, iftihar, imtiyaz, madalya, nişan

**THE SYMBOLS OF PRIDE AND PRIVILEGE IN OTTOMAN POETRY
“WREATH” “OTAGA” “AIGRETTE”**

ABSTRACT

Ottoman Poets have studied the Turkish cultural history with a lyrical expression in their poems and tried to adapt this culturel accumulation to the readers through their poems in an aesthetical way. In this paper, wreath, otaga and aigrette which are the symbols of pride/boast and privilege/exclusivity and can be qaulified as a type of medal have been studied. At first putting the feathers of precious animals such as a heron, a peacock and a crane and then valuable jewels to the head, kavuk and turbans have also been thought as the sign of sovereignty. At the same time, these correspond to the medals and badges of the kings in the west . In our paper, how wreath, otaka and aigrette are taken in hand in Ottoman poetry will be presented in a historically supported frame.

Key words: aigrette, otaga, wreath, pride, privilege, medal, badge

GİRİŞ

“ÇELENK”, “OTAGA” VE “SORGUÇ” KELİMELEİRİ ZERİNE¹

* ArŐ. Gr. Neslihan Koç Keskin, Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi, neslihank@gazi.edu.tr

¹ üç kelime için bakılan sözlükler Şunlardır:

Şemseddinoğlu Mustafa, *Ahter-i Kebir*, Dersaadet 1310.

Mehmed Salah, *Kamus-ı Osmanî*, İstanbul 1313.

Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lgati*, Maarif Vekaleti İstanbul Matbaası, İstanbul 1928. *Divan Lgat-it-Türk-Dizini*, “Endeks”, ev.: Besim Atalay, Ankara 1999, CIV, s.490. *Kutadęu Bilig III Dizin*, haz.: Reşid Rahmeti Arat, İstanbul 1979.

H.C.Hony, *Turkish-English Dictionary*, Oxford 1957.

ReŐat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara 1969.

Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.1-3, İstanbul 1971.

Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford 1972.

Tarama Sözlüğü, TTK Yay., Ankara 1972, c. VI, s.4493.

Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, İstanbul 1978.

Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara 1983.

Francis Joseph Steingass, *A Comprehensive Persian English Dictionary: Including The Arabic Words*, London 1984.

İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınları, İstanbul 1988, c.:1-2.

Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, İstanbul 1992.

Çelenk (چلنك), otaga (اوتاغه) ve sorguç (سورغوج, صورغوج, سرغج)'un sözlüklerdeki (Türkçe, İngilizce-Türkçe ve etimolojik sözlükler) tanımları aşağıya ayrıntılı olarak verilmiştir. Bunu vermemizin sebebi, tanımlar arasındaki benzerlik ve nüanslara; kelimelerin sözlük anlamları ile yüklendiği kültürel birikim arasındaki ilişkiye dikkat çekebilmektir:

Çelenk

“Rumca. Gümüş veya altın tac. Sorguc. Tuğ.”²,

“Maden ve cevahirden çalma resimli sorguç.”³,

“Cevahirle donatılmış sorguç: Başa çelenk takmak.”⁴,

“Nişanın ihdasından evvel muhaberelede büyüklerden muvaffakiyet gösterenlere taltif makamında verilen hatıranın adı idi.”⁵,

“Bir baş süsü zineti idi. Osmanlı İmparatorluğu’nda nişan ve madalyanın bulunmadığı devirlerde, büyük kahramanlık gösteren askerlerin başlarına kumandanları eliyle, kumandanların başlarına da serdarlar, padişahlar eliyle takılırdı.”⁶,

“Evin saçağı, köşe başı, dik boynuzlu hayvan, uzun kuş tüyü.”⁷,

“Elmas, yakut gibi değerli taşlarla donatılmış taç.”⁸,

“1.Başa takılan çelenk. 2. Bazı kuşların tepelerinde bulunan tüyden süs.”⁹,

“Kadın pelerini, başlığı, saç bandı, peçesi veya baş örtüsü; devenin yuları.”¹⁰,

“Çiçekten yapılmış taç, kuş tüyü, sorguç, mücevherle donatılmış sorguç.”¹¹,

“T.(Türkçe)Bir kuşun kanadının teleği, sert tüyü; özellikle kartal, şahin, balıkçıl ve benzeri kuşların. 2. Şapkaya takılan kartal, doğan veya balıkçıl...vb. kuşların sorgucu/tepeliği, tek bir kuş tüyü. 3. Yapma sorguç, kuş tepeliği.

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, TTK Yay., Ankara 1993, C.III, ss.1119-1120.

Ziya Şükun, *Gencine-i Güftâr Ferheng-i Ziya*, İstanbul 1994, C.II.

Mohammed Mo’in, *An Intermediate Persian Dictionary*, Vol.:I, Tahran 1996.

Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, haz.:Cemal Kurnaz, İstanbul 1996

Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1999.

Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi, *Lehçetü’l-Lügat*, haz.:Ahmet Kırkılıç, Ankara 1999.

Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî*, haz.: Recep Toparlı, Ankara 2000.

Mütercim Asım Efendi, *Burhan-ı Katı*, haz.:Mürsel Öztürk-Derya Örs, TDK Yay., Ankara 2000.

Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*, İstanbul Wien, 2002.

Franciscus à Mesgnien Meninski, *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae - Arabicae - Persicae = Lexicon Turcico - Arabico - Persicum 1 - 6*, haz. Mit einleitung und mit einem türkischen Wortindex von Stanislaw Stachowski, sowie einem Vorwort von Mehmet Ölmez, Simurg Yay., İstanbul 2002, C.I, s. 1641-1642.

Örnekleriyle Türkçe Sözlük, MEB Yay, İstanbul 2002, c.1, s.510.

Ferdinand D. Lessing, *Moğolca-Türkçe Sözlük*, çev.:Günay Karaağaç, Ankara 2003.

Kanar, Mehmet, *Örnekli Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 2003.

Robert Dankoff, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*, çev.:Semih Tezcan İstanbul 2004.

Mehmed Bahaeddin, *Yeni Türkçe Lügat*, haz.: Abdulkadir Hayber, Ankara 2004.

İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara 2006.

² Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lügati*, c. II, s. 428.

³ Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî*, s.92.

⁴ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, s.515.

⁵ Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.1, s.346.

⁶ Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s.69

⁷ *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, c.III, s.1120.

⁸ *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, c.1, s.510.

⁹ Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s.1525.

¹⁰ Steingass, *Persian English Dictionary*, s.668

¹¹ “سراغوج, سراغوش, سراغوج hood, cloak, veil, fillet or head-dress; a camels halter.”

¹¹ Hony, *Turkish-English Dictionary*, s.63.

Çelenk takmak: birisinin şapkasına kuş tüyü takmak. Çelenk virmek: Onur simgesi olarak sorguç/kuş tepeliği ihsan etmek.¹²

“Farsça çelenk(değerli nesnelere yapıp başa takılan sorguç)ten çelenk.¹³

“Farsça çil+âveng mücevherli sorguç.”¹⁴

“Eskiden askerlere nişan olarak verilen bugün cenaze ve mezar süsü olarak kullanılan dallar ve çiçeklerden yapılan halka. (eski zamanda gümüş ve altından yapılırdı.)¹⁵

Çelenk, birbiriyle benzer şekilde sözlüklerde tanımlanırken sadece Meninski, Thesaurus'ta çelenk'in “şehper, bâl, büyük kanat, tüy” anlamındaki celek'in bir parçası¹⁶ ve Türkçe olduğunu belirtmiştir.¹⁷

Meninski'nin çelenk ile celek arasında bu şekilde bir ilişki kurmasından yola çıkarak “celek/çelek”e yer veren sözlüklerde kelimelerin nasıl tanımlandığına da bakalım:

Tietze celek/çelek hakkında, “kuş kanadının büyük tüyü, yelek, telek, belki yelek kelimesinin kognatlarından”¹⁸ açıklamasını yaparken; Hasan Eren, “çelen/çeleğ” hakkında “saçak, ev saçığı (Kıbrıs ağzında çelenği olarak geçer. Kökenini bilmiyoruz.)¹⁹ söyleminde bulunmuştur.

Derleme Sözlüğü'nde çelek'e “kanat, tüyük”²⁰ anlamı verilmiş; Tarama Sözlüğü'nde ise, “celek”; “yelek (celek):1. Kuş kanadındaki kalemli tüy. 2. Okun tüyleri²¹ şeklinde tanımlanmış ve şu örnekler verilmiştir:

“.....ya bu bıyıklarınız niçün kesmezsiniz, didi. Hazret-i Hünkâr etti: şahin çeleksiz olmaz.”²²

15.yy. Hacı Bektaş Velâyetnâmesi

“Şol uçucu kuşları ki Hak Ta'alâ onları nite yaratmıştır ve ol kanatlardan ve çeleklerden nite düzmüştür.”²³

15.yy. Tefsir-i Ebilleys Tercümesi

Farsça'dan Türkçe'ye sözlükler Câmî'ü'l-Fürs²⁴ ve Burhan-ı Katî'da şâh-bâl ve şeh-per karşılığında “kanat çeleği” tabiri kullanılmıştır:

“Pâ-yı Fârisiyle kemter vezninde per-i evvelin-i bâl-i murgân manasındadır. Yani kuşların kanatlarının ön tarafında olan yelekleri ki her kanatta on tane olur. Türkîde kanat çeleği tabir olunur.”²⁵

Sorguç

Sorguç hakkında sözlükler şunları söylemektedir:

“Eski Türkçe kadın baş örtüsü, saraguç.”²⁶,

¹² Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, s.729

“A pinion of a bird's wing; especially, of an eagle, hawk, heron, an the like 2. A plume, a single feather of an eagle, falcon or heron etc., worn in the cap. 3. An imitation plume, an aigrette.

Çelenk takmak: to put a feather or aigrette (on one's cap). Çelenk virmek: to bestow a plume or aigrette as a mark of honor.”

¹³ Eyüboğlu, *Osmanlıca Etimolojik Sözlük*, s.138.

¹⁴ Kanar, *Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s.228.

¹⁵ Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, c.1, s.492.

¹⁶ Meninski; *Thesaurus*, c.I, s. 1641-1642.

¹⁷ “Celek: (t): Şehper, bâl, “Penna primaria majorve, La prima maggior pena dell' ala.”

¹⁸ Meninski, *Thesaurus*, c.I, s. 1641-1642.

¹⁹ “Çelenk: “Item celek.(t)”

²⁰ Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, c.1, s.492.

²¹ Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, s.83

²² *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C.III, s.1119.

²³ *Tarama Sözlüğü*, c.VI, s.4493, *Yeni Tarama Sözlüğü*, s.241.

²⁴ *Tarama Sözlüğü*, c.VI, s.4494.

²⁵ *Tarama Sözlüğü*, c.VI, s.4493.

²⁶ *Tarama Sözlüğü*, c.VI, s.4494.

²⁷ Mütercim Asım Efendi, *Burhan-ı Katî*, s.719.

²⁸ Bahaddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, İstanbul 1991, c.5, s.192.

“Aslı serâguçtur. Moğollar devrinde kadınların giydikleri bir nevi serpuştur.”²⁷,

“Başa takılan tuğ, çelenk; bazı kuşların tepelerindeki uzunca tüy.”²⁸,

“sarağuç: kadın yaşmağı; sarağuçlanmak: baş örtüsü örtmek.”²⁹,

“Bazı kuşların tepelerinde bulunan tüy. 2. Serpuşların ön tarafına takılan tüy veya püskül.”³⁰,

“Başa takılan tuğ, çelenk, sorguç 2. Bazı kuşların tepelerinde tuğdan zinet-i tabiiye”³¹,

“tuğ”³²,

“Başa takılan tuğ, çelenk. Serpuşların ön tarafına takılan süs nev’inde muhtelif şeyler; beyaz veya siyah tüyden, balıkçıl kuşu tüyünden mücevherden olurdu. Çelenk ismi de bu mânada kullanılır.”³³,

“Serpuşların (kavuk, başlık) ön taraflarına süs nevinden takılan muhtelif şeyler hakkında kullanılır bir tabirdir. Beyaz ve siyah tüyden, balıkçıl tüyünden, kıymetli mücevherden olurdu. Tepeli kuşların tepelerine de sorguç denir. **Çelenk de bu mânada kullanılır.**”³⁴,

“şapka üstüne takılan tüy, sorguç.”³⁵,

“Bazı kuşların tepelerinde bulunan uzunca tüy. 2. Serpuşların ön tarafına takılan tüy veya püskül biçimindeki süs”. Orta Türkçe’de sarağuç, “kadın yaşmağı” olarak geçer.”³⁶

“sorguç, kuş tüyü”.³⁷

Kelimenin kökeni konusunda etimolojik sözlüklerde farklı görüşler vardır. Caluson, sarağuç’un göçüşme yoluyla saru-gaç’tan (sar- fiilinin anlamını da vererek) veya Farsça “ser-ağuş” kelimesinden geldiğini belirtir.³⁸

Gerhard Doerfer ise, köken bakımından “baş” olarak kullanılan Farsça ser’i akla getirdiğini sözlendirmiş, ancak Türkçe sar- “umwinden” kökeninin bir türevi olabileceğini de göz ardı etmemiştir.³⁹

Otaka/otaga/otuga

Otaka, otaga Moğalca, “Mançu görevlilerinin giydiği derece ve rütbeyi belirten tavus kuşu tüylü şapka anlamındadır.”⁴⁰ Kelimeye, “kuş tüyü, kuş yeleşti”⁴¹, “tuğ, çelenk”⁴² anlamlarıyla birlikte, bir sorguç türü olarak, Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde Pervaneci adı verilen ve pervane,

²⁷ Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, haz.: Cemal Kurnaz, İstanbul 1996, s.441.

²⁸ Mehmed Bahaeddin, *Yeni Türkçe Lügat*, s.668

²⁹ *Divanü Lügat-it-Türk Dizini*, s.490.

³⁰ Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, s.374.

³¹ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, s.838.

³² *Tarama Sözlüğü*, c.V, s.3513.; *Yeni Tarama Sözlüğü*, s.190.

³³ Koçu, *Türk Giyim Kuşam Sözlüğü*, s.208.

³⁴ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.III, s.257

³⁵ Redhouse, *Lexicon*, s.1191.

³⁶ صورغج, سرغوج: a plume, crest, aigrette worn on the head.”

³⁷ Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, s.374.

³⁸ Meninski, *Thesaurus*, c.:1, ss. s.1704-s.3006.

³⁹ صورغج, سرغوج: crifta, plumeus infructus, pennachia, plume, pennache, plumage.

⁴⁰ سرغجلى: emplumé garni de plumes. s.1704.

⁴¹ صورغج: plumeus infructus, cimieor, aigrette, s.3006.

⁴² Sir Gerhard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*,

s.849. “sarağuç: a metahasis of saru:gaç. Saru: in the sense of something

wraparound. The word became Persian. sarâguc/sarâgoç/sarâgoş.

³⁹ Gerhard Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, Wiesbaden, 1963-1975, s.1232; Eren s.374’ten alıntı.

⁴⁰ Ferdinand D. Lessing, *Moğolca-Türkçe Sözlük*, c.2, s.976.

⁴¹ Robert Dankoff, *Evlüya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*, s.215.

⁴² *Tarama Sözlüğü*, Ankara 1971, c.5, s.3022.

pervane-i hümâyûn denilen fermanları yazan yüksek rütbeli devlet memurlarının baş süsünün adı olduğu da belirtilmiştir.⁴³

Tanımları bu şekilde verdikten sonra şairlerin bu kelimeleri şiirlerinde nasıl kullandıklarını, hangi özellikleri üzerinde durduklarını beyitlerle ifade etmeye çalışalım:

ÇELENK, OTAGA VE SORGUÇ’UN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Başa, Destarın Köşesine Takılır

Beyitlerden, her üçünün de başa, sarık, destar gibi eşyalara “tak-, sok- ve sokun-“ fiilleri kullanılarak yerleştirildiğini öğreniyoruz:

Hayâlî’nin aşağıdaki beytinde otaga destara takılmıştır. Beyitte, sarhoş olan insan ile otaganın baştaki eğik duruşu arasında ilişki kurulmuş, “hilâlî” kelimesi de bu eğik durumu dile getirmek üzere özenle seçilmiştir:

Hilâlî câmdan sen içmede her dem şafak-gün mey

Otagan mest olup başındaki destâra yasdanmış

Hayâlî, G.225/2⁴⁴

“Sen her an, hilal şekilli kadehten şafak/kırmızı renkli şarabı içerken, otagan sarhoş olup, başındaki destara yaslanmış.”

Bâkî de yine saltanat hümâsının kanadının gölgesini, destara takılan otagaya benzetir:

Güşe-i destârına sandum otaga takdılar

Sâye salmış farkına perr-i hümâ-yı saltanat

Bâkî, Trcb 3/II/4⁴⁵

“Saltanat hümâsının kanadı başına gölge etmiş. Sandım ki destarının köşesine otaga takmışlar.”

Keçecizâde İzzet Molla da, Mecnûn’un başındaki çelengin onun aşkının kanıtı olduğunu söylerken, çelengin başa takıldığını dillendirir:

Âlemde saltanat gam-ı Leylâyı çekmedir

Kaysın başında bâl-i hümâdır çeleng-i âh

Keçecizâde İzzet Molla, G500/6⁴⁶

“Dünyada, güç Leylâ’nın aşkının acısına dayanabilmektir. –Bu aşk acısı sebebiyle- Kays’ın başındaki hümâ kuşunun kanadı, âh çelengidir.”

Aşağıdaki beyitte de, yine otaganın başa takılması sebebiyle, Kur’ân-ı Kerîm’in en başında yer alan Besmele, otaganın gölgesi olarak düşünölmüştür:

Bi-smi’llâhi’r-rahmâni’r-rahîm

“Sâye-i otâka-i nazm-ı kerîm”*

Lebib, K3⁴⁷

ÇELENK, OTAGA VE SORGUÇ ÇEŞİTLERİ

Osmanlı şiirinden, hatt-ı hümâyûnlardan, tarihî kaynaklardan ve 17. yy.’ın sosyal yaşamının ve kültürünün en önemli kaynaklarından olan Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nden öğrendiğimiz kadarıyla çeşitler iki ana grupta toplanmaktadır: Değerli kuşların kanat ve sorguçlarından yapılanlar; değerli madenlerden, kıymetli taşlardan yapılanlar.

1.Değerli Kuşların Kanat ve Sorguçlarından Yapılanlar

⁴³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Methal*, 1941, s.290.

⁴⁴ *Hayâlî Bey Divânı*, haz. Ali Nihad Tarlan, Akçağ Yay., Ankara 1992. s.166.

⁴⁵ *Bâkî Divânı*, haz. Sabahattin Küçük, Türk Dili Kurumu Yay., Ankara 1994, s.87.

⁴⁶ Ömür Ceylan-Ozan Yılmaz, *Hazan’a Sürgün Bahar Keçecizade İzzet Molla ve Divân-ı Bahâr-ı Efkar*, Kitap Sarayı Yay., İstanbul 2005, s.626.

*Divandaki nüsha farklarında otaka yerine çelenk yer almıştır:

Şekl-i çeleng-i ser nazm-ı kadîm

⁴⁷ İdris Kadioğlu, *Lebib-i Âmidî: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, 2003, s.149.

Koruyucu ruhları temsil eden kaz, turna, tavus gibi bazı kuşların Türk cemiyetinde kanat, kemik veya tüylerinin şamanlık, alplık, hâkimiyet, kuvvet, cesaret, kız-güzellik, uğur, bereket, niyet ve süs unsuru olarak kullanıldıkları belirtilmiştir.⁴⁸ Tüylerinin takılması sebebiyle adları şiirde ve kaynaklarda geçen hayvanlar şunlardır:

Turna

Turnanın unsurlarından olan tel, süs ve uğur alâmetidir. ⁴⁹ Turna telinin eğik duruşu, rengi şairleri farklı imajlara yönlendirmiştir.⁵⁰ Bunlardan biri de turna telinin baştaki eğik duruşu ile hilal arasındaki benzerliktir:

Bir yalın yüzlü güzel Rumili şehbâzı gibi

Takdı turna teli sorgucını başına hilâl, Yahyâ Bey, K14-17⁵¹

“Hilal, bir güzel Rumeli doğanı gibi, turna teli sorgucunu başına taktı.”

Aşağıdaki beyitlerde çelenk, otaka ve sorguç kelimeleri geçmemiş, bunların yerine aynı anlama gelecek per/kanat kelimesi yer almıştır. Hayâlî, hilâl ile turna telinin şekil benzerliğinden yola çıkarak serdarların turna teli taktığı bilgisini bize geri planda sunar:

Yel-i sipâh-ı nücûm olmuş idi çarh-ı berîn

Hilâlden takınup başı üzre perr-i küleng Hayâlî, K7-3⁵²

“Yüce gökyüzü, hilali bir turna kanadı gibi başına takınarak askerlerin pehlivanı, önde gideni olmuştu.”

Turna teli yine şekil açısından nala da benzetilmiştir. Abdalların bedenlerine nal şeklinde dağlar yakmaları yaygın bir gelenektir. Bu gelenekle beraber, İslâmiyet döneminde de Batı Türkleri akıncılarının kalpak, külâh ve miğferlerinde altın suyuna batırılmış turna ve balıkçıl kuşu telleri ve tüyleri bulunduğu belirtilmiştir.⁵³ Bâkî, başa takılan turna telinin ve nalla dağlanan derinin kırmızılığı arasında aşağıdaki beyitte bir benzetme kurmuştur:

Gamunla farkuma bir tâze nal kesmiş idüm

Başumda ala boyanmış per-i küleng oldı Bâkî, G489-2⁵⁴

“Aşk acısıyla başıma bir yeni nal-şeklinde- yara açmışım. –Bu nal-başımda kırmızıya boyanmış turna teli, kanadı oldu.”

Evliya Çelebi, Fatih Sultan Mehmet’in Ayasofya’yı cami haline dönüştürmesini anlatırken, burada kılınan cuma namazından sonra Fatih Sultan Mehmet’e, Akşemseddin’in verdiği turna telinden bahseder:

“...Ak Şemseddin ve Kara Şemseddin hazretleri kalkup Sultan Muhammedün koltuğına girüp, Akşemseddin imâmesin Ebü’l-feth’in ser-i sa’âdetine giydürüp imâmesi üzre bir ablak **turna teli** sokup ve eline bir uryân kılıç verüp...”⁵⁵

Çelebi yine düşmanın kellesini getirenlere turna teli takıldığını belirtmiştir:

“...Bu hâl üzre cümle guzât kal’a altından ubûr edüp huzûr-ı sadrazama gelüp Göllük tarafında olan vüzerâlar ve mîr-i mîrânlar ve mîr-i

⁴⁸ Şükrü Elçin, “Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.:28, Kış 2003, s.46.

⁴⁹ Elçin, *agm*, s.47.

⁵⁰ Bu konuyla ilgili bkz. Ömür Ceylan, “Klasik Türk Şiiri’nde Turna’ya Dair”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.:28, Kış 2003, s.35-42.

⁵¹ *Yahyâ Bey Divanı*, s.67.

⁵² *Hayâlî Bey Divanı*, s.36.

⁵³ Elçin, *agm*, s.46.

⁵⁴ *Bâkî Divanı*, s.404.

⁵⁵ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, haz. Orhan Şaik Gökyay, YKY, İstanbul 2006, 1.Kitap, s.44.

livâlara ve cümle ocak ağaları ve cümle işerleri ve gayrı alay beğlerine hil'at-ı fâhireler geydirilüp kelle getirenlere
yüzer guruş ve **bir turna teli çelenk** başlarına takılup yine esirleri kendilerine hibe olunup...”⁵⁶

Balıkçıl

Aşağıdaki resimde görüldüğü üzere balıkçılın tüyleri dikkat çekmektedir:

1657’de, İsveç Kralı Karl X. Gustaf’ın elçisi İstanbul’a gelen Claes Ralamb, Sultan IV. Murad’ın hümâyunu izlemiş ve gördüklerini sulu boya ve olarak resmetmiştir. padişahın taktığı şu şekilde anlatır:

Yahyâ Bey, K23-14⁵⁸

siyah

olarak
alay-ı
yağlı boya
Ralamb,
sorguçları

“At sırtında, altın işlemeli bir kaftan giymiş padişah, kavuğuna siyah balıkçıl tüylerinden iki sorguç takmış, biri alınının üstüne, diğeri sağ tarafına iki sorguç takmış.”⁵⁷

Yanda Ralamb’ın tablosundan bir kesit sunulmuştur:

Yahyâ Bey de, kıymetli taşlarla süslenen ve hümânın gölgesine benzeyen balıkçıl otagasından bahseder:

Murassa idi balıkçıl otagası bakıcak
Misâl-i zill-ı hümâ pür-safâ eder cânı

“Balıkçıl otagası bakınca, kıymetli taşlarla süslenmişti. Hümânın gölgesi gibi gönle safa verirdi.”

Tavus Kuşu

Sorgucun tavus kuşunun tüylerinden yapılması sebebiyle, Tacizade Cafer Çelebi, şu beytinde sevgilinin süsü olarak değerlendirdiği kâkül ile tavus kuşunun tüyleri arasında ilişki kurmuştur, ayrıca beyitte dolaylı olarak tavus tüyü sorgucun anlatıldığı da düşünülebilir:

Perr ü bâlinden durur tâvûsa zîb-ü-fer n’ola
Tal’atine olsa zîver kâkül-i müşkîn dost Cafer Çelebi, K13/6⁵⁹

⁵⁶ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, haz., Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff, YKY, İstanbul 2003, 8.Kitap, s.199

⁵⁷ Karin Adahl, *Alay-ı Hümayun, İsveç Elçisi Ralamb’ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri*, 1657-1658, İstanbul 2006, s.78-79.

⁵⁸ *Yahyâ Bey Divân*, s.99.

Yahyâ Bey şu beytinde de balıkçıl telinden sorgucu kullanmıştır:

Merd-i bahâdîr gibi beyt-i celi

Sorgucu var sanki balıkçıl teli s.11

⁵⁹ *The Life And Works of Tacizâde Cafer Çelebi, with a Critical Edition of His Divan*, haz. İsmail Erünsal, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1983. s.78.

“Tavusa süs kanatlarındandır, sevgili misk kokulu saç da güzelliğine süs olsa şaşmamak gerekir.”

Yukarıda tavus kuşu tüylerinden yapılan bir sorguç yer almıştır.⁶⁰

Devekuşu, Zağanos, Şahin, Karakuş

Evliya Çelebi, Köprülü Mehmed Paşa'nın askerlerini anlatırken hem onların taktıkları taç çeşitlerinden bahsetmiş hem de bu taçların nasıl süslendiğini anlatmıştır. Köprülü Mehmed Paşa'nın askerleri çeşitli hayvanların tüylerini takarken diğer askerlerden farklarını da göstermiş oluyordı:

“...iki bin aded güzide askerın tâcları üzre Sîmurg otagaları ve balıkçıl telleri ve turna telleri ve ablak deve murgu telleri ve şahin ve zağanos telleriyle mezkûr tâcların zeyn edüp...”⁶¹

Ankâ, Hümâ

Ankâ, hümâ gibi mitolojik kuşların kanat tüyleri de beyitlerde söz konusu edilmiştir. Şairler, mitolojik kuşları bu şekilde beyitlerinde kullanarak “seçkin” olduklarını, emellerine ulaştıklarını ifade etmişlerdir.

Hayâlî, “imtiyaz”ın bir simgesi olarak Anka'nın kanadını kendisine gönderdiğini söyler:

Gördü mahsûs olduğun meydân-ı istiğnâ bana

Şehperin gönderdi sorguc Kâfdan ankâ bana⁶² Hayâlî, G16-1⁶³

“İstiğnâ meydânının bana has olduğunu görünce, Kaf Dağı'ndan Anka bana kanadını sorguç olarak gönderdi.”

Başta takılan tüyler görünümüne göre de adlandırılmıştır: sivri tüyden olana “selvi”; çifte kanatlı tüyden olan “çifte çeleng”, en uzunlarına da “şehper” denilmiştir.⁶⁴

2. Değerli Madenlerden, Kıymetli Taşlardan Yapılanlar:

Gümüş Çelenk

Sâbit, gümüş sorgucun değerini Rum haracıyla bir görmüştür:

O sîm-sorgucunun kadr ü kıymetin bilene

⁶⁰ Nazan Tapan, “Sorguçlar”, *Sanat*, Kültür Bakanlığı Yay., Haziran 1977, s.105.

⁶¹ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, haz., Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağı, YKY, İstanbul 2001, 4. Kitap, s.104.

⁶² Bu beyit Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğünde şu şekilde geçmektedir:

Gördü mahsûs olduğun meydân-ı **istisnâ** bana

Şehperin gönderdi sorguc Kâfdan ankâ bana .c.III, S.257.

⁶³ *Hayâlî Divânı*, s.94.

⁶⁴ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.III, s.319

Harâc-ı Rûm değer ber-tarîka-i temsîl Sabit, K3-8⁶⁵

“O gümüş sorguçun kıymeti, anlayanlar için, meselâ Rum haracı kadardır.”

Evlîya Çelebi de gazilere takılan gümüş çelenklerden bahseder:

“...cümle üsârâ ve mâl-i ganâ'imleri ve cemî'i(...) aded kelleleri sııklar üzre paşanın otağı önünde zeyn kılup divân-ı Âsaf-dilirde cemî'i mir-i mirânlar ve ümerâlar ve mir-i livâlar ve cemî'i iş erleri ihtiyârlar cümle yüz yetmiş aded gâzilerin serlerine **gümüş çelenkler takilup** üç kise guruş ihsân olunup kal'adan bir yaylım topu tûfengler atilup şadumânlar oldu.”⁶⁶

Altın çelenk, otaga ve sorguç

16.yy. şairi Bahârî'nin Fetihnâme-i Budin adlı eserinde “cesurluk” simgesi olarak altın otagadan bahsedilir:

Başına soktu bir otağa-yı zer
Şulesinden mihr ü mâh alırdı fer

Bu dilâverlik otağası idi
Devleti vechinde tuğrası idi⁶⁷

Altın otaga değeri sebebiyle hediye de edilmiştir. Gelibolulu Âlî, III. Murad'ın şehzadesi III. Mehmed'in sünnet düğününü anlattığı Câmî'u'l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr adlı eserinde Vezir Mehmed Paşa'nın hediyeleri arasında altın otagayı da sayar:

Çekdi bir hoş otaga-i mergûb
Sun'-ı zer-kâr ile musanna' tob Âlî Sûrnâmesi, b.754⁶⁸

“Altından sanatkârâne, ustalikle yapılmış yuvarlak, çok beğenilen, güzel bir otaga çıkardı.”

Enverî, sevgilinin yüzünü yuvarlaklık açısından aya benzetirken, güneş ışıkları ile altın sorguç arasında renk ve şekil ilişkisi kurmuştur:

Sanmanız şa'ş'a-i mihr-i felekdür takınur
Bir kamer-çehre melek başına zerrin sorguç Enverî, G26-2⁶⁹

“Gökyüzündeki güneş ışıkları sanmayın, bir ay yüzlü melek başına altından sorguç takmış.”

Şeyh Gâlib de zafer kazanan askerlerin altın çelenge layık olduğunu söylerken mehtâbı kuyumcuya, ışıklarını da altın çelenge benzetmiştir:

Muzaffer askerinin zer-ger-i mukannenidir
Döküp eşiasını zer çeleng eder mehtâb Şeyh Gâlib, K11-28⁷⁰

“Ay ışığı, zafer kazanmış askerinin, tertip edici, süsleyici kuyumcusudur. Işıklarını dökerek-onların başına-altından çelenk yapar.”

Elmas sorguç

Sûrnâme-i Nâbî'de getirilen hediyeler arasında elmaslı bir sorguçtan bahsedilir:

Bir dahi sorguc-ı elmâs-nişân
Üç nefer şûh u dilâra gılmân Nâbî b.185 ⁷¹

⁶⁵ *Bosnalı Alaeddin Sâbit ve Divânı*, haz. Turgut Karabey, Sivas 1991, s.165.

⁶⁶ *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*, 5.Kitap, s.258

⁶⁷ *Tarama Sözlüğü*, C.5, s.3022.

⁶⁸ Mehmet Aslan, *Türk Edebiyatı'nda Manzum Surnameler* (Osmanlı Saray Düğünler ve Şenlikleri,), AKM Yay., Ankara 199, s.174.

⁶⁹ Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı*, MEB Yay., Ankara 2001, s.58.

⁷⁰ Naci Okçu, *Şeyh Gâlib, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin umumi Tahlili ve Divânının Tenkili Metni*, c.1, İstanbul 1993, s.110.

⁷¹ Aslan, *Surnameler*, s.174.

Aşağıda 17.yüzyıl'dan kalma Topkapı Sarayı'nda yer alan murassa sorguç yer almıştır. ⁷²

Osmanlı şiirinde diğer şekil özelliklerinden bahsedilmezken, Seyahatname'de ve hatt-ı hümayunlarda başka çeşitler hakkında da bilgi verilir. Buna göre önceden bir tek kanat halinde takılanlar daha sonra kol/çatal olarak nitelendirilen mücevherlerle süslenmiş şekillere dönüşmüştür:

üç çatal çelenk

Seyahatname'de Melek Ahmed Paşa'nın askerlerine hediyesi anlatılırken, aynı zamanda çelenk takma töreni hakkında da bilgiler verilir. Mehter çalınması, kutlama ve alkışlama tören esnasında yapılanlardır:

Ba'de'l-feth ü fütüh Melek Ahmed Paşa guzât-ı müslimîne ihsân [u] in'âmın beyân eder:....Ba'dehu divân-ı âlide sekizer kat mehterhâneler çalınup cümle ümerâ ve cümle ocak ağaları yemin ü yesârda ale't-tertib el kavşurup dururken cümle divân çavuşları bir ağızdan "Gazân mübârek olsun. Tanrı pâdişâha ömürler versün." deyüp ba'de'd-d'â cümleden evvel paşanın Yüsuf Kethüdâsı gelüp dest bûs edüp ibtidâ bir siyâh semmûr-ı pür-nûr , bir yeşil çukaya kaplı kürk giydirilüp dahi üzerine bir zer-enderzer müntehâ kuşaklık hil'at-ı fâhire giygirilüp **başına paşa üç çatal bir çelengi kendi eliyle sokup** yine divân çavuşları "Hil'at ve çelengin mübârek olsun!" deyü kânûn üzre alkışladılar."⁷³

1799/1800 tarihli hatt-ı hümayunlarda, çelenklerin üç, dört, beş ve yedi kollu çeşitlerinden bahsedilmiştir:

"Yedikule açıklarında Lengerendaz olan Rusya Donanması Baş Kaptanı Amiral Oşakofa taraf-ı Şahane'den ihsan edilen **yedi kollu** çelenkle gemiye girerek verdiği ve kemal-i sürurla Amiral kabul ve takdığına ve gemilerin adeti mevcudu Korfo'da kışlayacağı hakkında cereyan eden mükalematı mübeyyin Divan-ı Hümayun Tercümanı'nın takrirî ve arz-ı atebe olunduğuna dair."⁷⁴

KİM TAKAR, NEDEN TAKAR VE KİMLERE TAKILIR

Çelenk, otaga ve sorguçun kimlere hangi amaçla takıldığını hem beyitlerden hem de Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden öğreniyoruz:

Hükümdarlara/Şâhlara/Sultanlara

Osmanlı padişahlarının merasim, kabul ve tahta çıkışlarında Horasanî, Mücevveze, Selimî veya Yusûfi gibi adlar alan serpuşlarının üzerine bir, iki bazen üçlü sorguçlar taktıkları ifade edilmiştir.⁷⁵

Aşağıda, Levni'nin yaptığı minyatürlerden II. Osman üç sorgucu ile görülmektedir.⁷⁶ Sorguçların ikisi yukarı, biri de aşağı doğru takılmıştır:

⁷² www.antikalar.com

⁷³ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 4.Kitap, s.149.

⁷⁴ www.devletarsivleri.gov.tr, Osmanlı Arşivi Katalogları, Dosya No:265, Gömlek No: 15368.

⁷⁵ Nazan Tapan, "Sorguçlar", s.101.

⁷⁶ And, *Minyatür*, s.157

Cevrî'nin aşağıdaki beyti başlığı sebebiyle çok dikkat çekicidir. Cevrî zafer kazanan şâhların otagaya layık olduğunu söyler:

Beyt Der Ta'rif-i Otaka Bâ-Fermân

Dâyimâ nusrat bulup şâhenşeh-i Rüstem-hüner

Farkına olsun otaka perr-i 'ankâ-yı zafer, Cevrî, b76⁷⁷

“Rüstem hünerli daima zafer kazanan, şâhlar şâhının başına zafer ankasının kanadı otaga olsun.”

Keçecizâde İzzet Molla, şu kıtasında, Sultan II. Mahmut'un 1223/1808 tarihinde yapılan cülus töreninde mücevherli bir sorguç taktığını dile getirmiştir:

Olup ser-tâc-ı şâhân bir şehen-şâh

Şu'â-ı efserin Hakk itdi memdûd

Cevâhirlle müzeyyen oldı târih

Takındı sorgucu Sultân Mahmûd (1223)⁷⁸

Osmanlı sultanları dışında, aşk diyarının şâhı da hümâ otagası takmaktadır:

Hayâli devlet el verdi diyâr-ı aşka şâh oldum

Otağam başım üstünde hümâ-yi evc-i izzettir Hayâli, G51-5⁷⁹

“Hayâli talihim izin verdi, aşk diyarına şâh oldum. Başımın üstündeki otağam izzet göğünün hümasındandır.”

Aşağıda Levnî'nin yaptığı minyatürden III. Ahmed ve şehzadesi⁸⁰ yer almıştır. Minyatürde, şehzadenin bir, padişahın kavuğunun ortasında üç tane sorgucu dikkate çekmektedir.

⁷⁷Hüseyin Ayan, *Cevrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Erzurum 1981, s.153.

⁷⁸Ebubekir Şahin, Şahin, Ebubekir, *Keçeci-zade İzzet Molla'nın Divanları: Bahâr-ı Efkar ve Hazân-ı Âsâr*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜDTCF Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, s.211-212.

⁷⁹ *Hayâli Bey Divânı*, s.107.

⁸⁰ Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları:1 Minyatür*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2002, s.155.

Sultan III.

Selim, başında sorguç anlamına gelen çelenğiyle.⁸¹

Devlet Adamlarına

Sultanlar kendi elleriyle devlet adamlarına çelenk, otaga ve sorguç takmışlar, hediye etmişlerdir. Sâbit, aşağıdaki beytinde çelenk ve sorguç'u aynı anlamda kullanmış, rütbe alırken hediye olarak çelenk takıldığını belirtmiştir:

Eyleyüp tafra-ı dârât ile izhâr-ı sehâ
İtse sorguç diyü bi'z-zât çelengi ihdâ Sâbit Trc2/ms3/2⁸²

⁸¹ Melling'in *Voyage pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore* adlı kitabından İsa Akbaş Koleksiyonu, www.obarsiv.com.tr

“Cömertliğini göstermek için, rütbe almanın gösterişiyle sorguç diye çelenk hediye etse.”

Seyahatname’ye göre IV. Murad, Melek Paşa’nın başına otaga takmıştır:

“Melek Paşa’nın destine hatt-ı şerif verüp, başına bir mücevher serdâr otagası sokup...”⁸³

Yeniçerilere

Seyahatnâme’de İpşir Paşa’nın alayı anlatılırken yeniçerilerin başlarında otagaları olduğu belirtilir:

“Andan dört bin kadar kaplan postlu ve sırma üsküflü ve keçesi telli ve mücevher tüfengli ve başları otagalı pür-silah yeniçeri askeri...”⁸⁴

Serdara ve Sehenge

Bâkî, çelenk, otaga ve sorguç kelimelerine yer vermezken, aşağıdaki beytinde “tel takınmak” ifadesini imtiyazın simgesi olarak kullanmıştır:

Farkına bir nice per takınur altun tellü

Hayl-i ezhâra meger zanbak olupdur ser-dâr Bâkî, K18-6⁸⁵

“Zanbak başına birçok altın telli kanat takınır, meğer çiçeklere serdâr olmuştur.”

Yandaki resimde de görüldüğü üzere zambakin içinden çıkan sarı tohumlar altın tellere benzetilmiştir.

Serheng, serdar, ser-asker ve başbuğ anlamındadır.⁸⁶ Arpaeminizâde Sâmî şu beytinde serhengin de sorguç taktığını öğreniyoruz:

Böyle serheng-i bi-nazîre sezâ

Sorguç olmak serinde perr-i hü mâ

Arpaemini-zâde Sâmî, msn1-14⁸⁷

“Böyle eşi olmayan serhengin başına hümanın kanadından sorguç olmak yakışır.”

Kahramanlık, Cesurluk Gösterenlere

Hayâlî, menekşenin ortasındaki siyahlıklar ile başa takılmış siyah otaga (muhtemelen balıkçıl otagası) arasında ilişki kurmuştur:

Olmasa Hayâlî gibi gülşende dilâver

Başına komazdı siyeh otaga benefşe Hayâlî, G.502/5

“Menekşe, gülşende Hayâlî gibi yiğit olmasaydı, başına siyeh otaga koymazdı.”

Gazilere

Âşık için, sevgiliye kavuşmada rakip hep engel olmuştur. Âşığa göre, engel/düşman olan rakibi sevgilinin yanından uzaklaştıran kişi de çelenge layıktır:

Kim keserse kûy-ı dilberden rakîbin ayağın

Ben o gâzînin takardım başına cevher çelenk Halil Nuri Bey G168-3⁸⁸

⁸² Sâbit Divânı, s.538.

⁸³ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, haz., Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 1999, 3. Kitap, s.296.

⁸⁴ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 3.Kitap, s.289.

⁸⁵ *Bâkî Divânı*, s.40.

⁸⁶ *Burhan-ı Kattı*, s.669.

⁸⁷ Fatma Sabiha Kutlar, *Arpaeminizâde Mustafa Sâmî Divânı*, Ankara 2004, s.394.

“Rakibi, kim sevgilinin bulunduğu yerden uzaklaştırırsa, ben o gazinin başına mücevherden çelenk takarım.”

Halil Nuri Bey, aşağıdaki beytinde yine aynı hayâli dile getirmiştir:

Kim ki kâfir rakibi çeldi ise

Nûriyâ lâyük-ı çelenk oldu Halil Nuri Bey, g.297-7⁸⁹

“Ey Nûrî, kâfir rakibi, (sevgilinin yanından) kim uzaklaştırdıysa, o çelenge layık oldu.”

Düşmanın başını ve esir getirenlere

Evlîya Çelebi'nin bildirdiğine göre, Rumeli erenleri o kadar çok düşman kellesi kesmişler, o kadar çok esir getirmişlerdir ki başlarına turna teli ve şahin çelengi takmayı ar etmişleridir:

“Bir vecih ile ta'bir olunmaz cellâd-ı felek misilli kağan arslan fetâları vardır. Hattâ sâ'ir **serhadli gibi başlarına turna telleri ve şahin çelengleri takmağı namûs etmişlerdir**, zirâ her biri hadden ziyâde kelleler kesüp küffâr akdarup dil almış gâzilerdir. Kankı bir kâfirleri katl eyledikleri için başlarına çeleng sokalar. Anın için ayb addedüp çelengsiz gezerler.”⁹⁰

Pehlivanlara

Rahîmî'nin şu beytinden pehlivanların sorguç taktığını öğreniyoruz:

Cihân âsûde oldu sâye-i tuğ-ı vücûdunla

Sokunmasun şehâ sen var iken her pehlevân sorguc Rahîmî, G.25/4⁹¹

“Cihan, vücudunun tuğunun gölgesi ile sakinleşti. Pehlivan sen varken sorguç takınmasın.”

Şâirlere

Şeyh Gâlib, şâirlere de imtiyazın simgesi olarak çelenk takıldığını söylemiştir:

O başka şâ'ir-i rûşendir eyleyen tahsîn

Hilâli taraf-ı külâha çeleng eder mehtâb Şeyh Gâlib, K.11-34⁹²

“Mehtap, “o, seçkin bir şairdir” diyerek, onu öven hilâli külâhının köşesine çeleng eyledi.”

Evlîya Çelebi'ye

Evlîya Çelebi kendisine de çelenk takıldığını söylemiştir:

“...getirdiğimiz kelleler için hakîrûn başına bir çeleng-i şâhî takup ve bir hil'at-ı fahîre geydirüp.”⁹³

Müjde Getirenlere

Yine Çelebi'ye göre, fetih müjdesi getirenlere çelenk ve kürk hediye edilmiştir:

“Belgrad'ın fethi müjdesini getiren tatarlarla sairlerine verilecek esham ve çelenk ve kürk ve Atiyye-i Şahane Defteri'nin takdimine, üç gün top şenliği yapılmasına dair.”⁹⁴

Diplomatik Bir Hediye olarak Yabancı Devlet Adamlarına

1798'de Napoleon Bonapart, Osmanlı yönetimindeki Mısır'ı işgal etmiş, Horatio Nelson komutasındaki İngiliz donanması, Fransızları mağlup etmiş ve

⁸⁸ Halil Nûrî ve Divânı, haz. Zehra Kürt, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, s.205.

⁸⁹ Halil Nûrî ve Divânı, s.274.

⁹⁰ Evlîya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*, Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, haz., Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağı, YKY, İstanbul 2002, 6.Kitap, s.318.

⁹¹ *Kütahyalı Rahîmî ve Divânı*, haz.Ahmet Mermer, İstanbul 2004, s.138.

⁹² Okçu, Naci, Şeyh Galib, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlili ve Divânının Tenkidli Metni, İstanbul 1993, c.1, s.110.

⁹³ Evlîya Çelebi, *Seyâhatnâme*, 8.Kitap, s.307.

⁹⁴ www.devletarsivleri, Osmanlı Arşivi Kataloqları, Dosya No:276, Gömlek No:16229

buna karşılık III. Selim de Amiral Nelson’u aşağıdaki resimlerde görülen çelenkle ödüllendirmiştir:⁹⁵

Şapkasına taktığı çelenk ile Amiral Nelson.

⁹⁵ www.obarsiv.com.tr, “Bir Onurlandırma Aracı olarak Osmanlı Nişan ve Madalyaları”;
www.yachtworksbodrum.com “Nelson'un "Tchelengh"i veya Osmanlı Hilali'nin Soylusu”.

Nelson gibi, Osmanlı Devleti tarafından Polonya Kralı I.Stefanus Batory'e de sorguç hediye edilmiştir. Yanda Kral'ın Varşova Naradowe Müzesi'nde balıkçıl tüyünden yapılmış sorgucuyla portresi yer almıştır.⁹⁶

Bu konuyla ilgili hatt-ı hümâyûnlarda da bilgi vardır. Rus donanması kaptanına yedi kollu çelenk verildiği hatt-ı hümâyûnlarda belirtilmiştir:

“Yedikule açıklarında Lengerendaz olan Rusya Donanması Baş Kaptanı Amiral Oşakof'a taraf-ı Şahane'den ihsan edilen **yedi kollu çelenkle** gemiye girerek verdiği ve kemal-i sūrurla Amiral kabul ve takdığına ve gemilerin adeti mevcudu Korfo'da kışlayacağı hakkında cereyan eden mükalematı mübeyyin Divan-ı Hümayun Tercümanı'nın takriri ve arz-ı atebe olunduğuna dair.”⁹⁷

Yabancı Devletlerden Gelen Hediye

III. Mehmed'in sünnet düğününde Fas ve Marakeş sultanlarının da elçilere takdim ettikleri hediyeler arasında balıkçıl tüyünden yapılmış sorguç vardır:

“...balıkçıl kuşunun siyah tüylerinden yapılmış bir sorguç ki üzerinde murassa ve çok kıymetli bir de iğne vardı.”⁹⁸

⁹⁶ Tapan, “Sorguçlar”, s.104

⁹⁷ www.devletarsivleri.gov.tr, Osmanlı Arşivi Katalogları, dosya no:265, gömlek no:15368.

⁹⁸ Mehmet Aslan, *Surnameler*, s.161.

Üstteki minyatürlerde soldakinde⁹⁹ Safevi elçisini II.Selim kabul ederken getirilen ve sağdaki minyatürde¹⁰⁰ ise, İran elçisinin III. Murad'a getirdiği hediyeler arasında sorguçlar yer almıştır.

Mezara

Çelebi, III. Mehmed'in ve Sultan Ahmed'in kabrini, şahin ile turna tüyleri ve mücevherli sorguçlarla süslenmiş olarak şu şekilde anlatır:

“Sandukası zer-ender-zere müstağrak olup ablak ve ciga-i şâhin ve otaga(-i)¹⁰¹ turnalar ile zeyn olmuş bir kabr-i şerifdir.”¹⁰²

“Cümle merâkıdlarından müzeyyen ve mücevher zî-kıymet tâc u münevver sorguç ve kemer ve zî-kıymet kanâdiller ile müzeyyendir.”¹⁰³

Seyit Lokman, Hünernâme'de Sultan Mustafa'nın oğlunun cenazesini şu şekilde tesvir etmiştir. Tasvirde hükümdarlık alâmeti olan sorgucun sandukayı süslediği görülmektedir:¹⁰⁴

⁹⁹ And, *Minyatür*, 205.

¹⁰⁰ And, *Minyatür*, 207.

¹⁰¹ Anlamı tamamlaması sebebiyle(-i) tarafımızdan koyulmuştur

¹⁰² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 1. Kitap, s.147.

¹⁰³ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 1. Kitap, s.148.

¹⁰⁴ Tapan, “Sorguçlar”, s.104.

Atlara

Atın sahibinin seçkinliğini belirtmek için atlara da sorguç takılmıştır:

Seyahatname’de Yeniçeri sakaları anlatılırken onların sorguçlarından da bahsedilir:

“...her atların başlarında beyaz ablak sorguçlar ile tezyîn idüp sakkâlar siyah çizme ve siyah meşin dolamalarla ve serlerinde turna cigaları ile atların gûn-a-gûn çiçeklerle zeyn idüp..”¹⁰⁵

ÇELENK, OTAGA VE SORGUÇ YAPAN ESNÂF

Saraydaki sanatçılar için tutulan ehl-i hıref defterlerinde sorguççular hakkında bilgi bulunmaktadır. Bu defterlerin sorguççularla ilgili bölümlerinde, yaptırılan sorguçlar hakkında etraflı bilgi, tamire gelen sorguçların tarifi, tamirin maliyeti yer alır.¹⁰⁶

Evliya Çelebi, sorguç ve otaga yapan esnâfi ve çeşitli hayvanların tellerinin asıldığı at üstündeki dükkânlarını şu şekilde anlatmıştır:

“Evsâf-ı otaga-i sorguççıyan: “Dükkân kırk neferât 80, Pırleri Sam’dır sonra nâ-malümdür bir fütüvvetde görmedik bunlar dahı seyishâneler üzre dükkânların sorguç(-)ı şâhiler ve cıga ve turna telleri ve balıkçıl telleri ve hümâ telleri ve yeniçeri çorbacısı sorguçları ve kuka süpürgeleri ile ve ibretnümâ tavus telleri ve ahbeş tavuğı yelekleriyle dükkânların cevâhir sorguçlar ile zeyn edüp ubür ederler.”¹⁰⁷

Seyahatname’de yazılanları gözümüzde canlandıran Sûrnâme-i Vehbi’de yer alan minyatürlerde¹⁰⁸ de görüleceği üzere bir arabaya asılan sorguçlar alayla birlikte geçmektedir.

¹⁰⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I.Kitap, s.231.

¹⁰⁶ Tapan, “Sorguçlar”, s. 103.

¹⁰⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I.Kitap, s.279.

¹⁰⁸ Tapan, “Sorguçlar”, s. 103.

SONUÇ

Çelenk, otaga ve sorguç kelimelerin sözlüklerdeki tanımlarına, beyitlerdeki ve Seyahatname'deki kullanışlarına baktığımızda ortak tanım şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: “Başa, kavuğa, sarığa takılan, balıkçıl, kartal, şahin gibi kuşların, kanat tüyü, sorgucu ve bu anlamıyla ilgili olarak onur, şeref madalyası.”

Çelenk ve sorguç kelimelerinin kökeni konusunda ise, sözlükler net bir şey söylememektedirler. Redhouse ve Meninski tarafından çelenk'in “Türkçe” olduğunun belirtilmesi ve yine Meninski tarafından, “celek” (celek, çekek, telek) ile ilişkilendirilmesi kelimenin Türkçe olduğunu düşündürmektedir. Sorguç konusunda da belirttiğimiz üzere farklı görüşler öne sürülmüştür.

Sorgucun kuşun tepeliğinden; çelenğin celek/yelek/telek kelimelerinden hareketle kuşların yanlarındaki kanat tüylerinden yapıldığını söyleyebiliriz fakat yine de kesin bir bilgiye sahip değiliz. Sâbit'in şu beytinde çelenk ve sorguç aynı anlamda kullanılırken,

Eyleyüp tafra-ı dârât ile izhâr-ı sehâ

İtse sorguç diyü bi'z-zât çelenği ihdâ

1791 tarihli hatt-ı hümayundaki ifade de ikisinin arasındaki farkı ortaya koymak açısından dikkat çekicidir. Bu ifadeye göre sorguç “Osmanlı padişahlarına mahsus”tur:

“Prusya'ya yazılacak name-i hümayunu Tecelli Efendi'nin götürmesi muvafık ise de Rikab Mektubcusu Ahmed Azmi Efendi'nin daha münasip olduğu ve gönderilecek **sorguç Osmanlı padişahlarına mahsus bir alamet olduğundan çelenk gönderilmesinin muvafık olacağı.**”¹⁰⁹

Çelenk, otaka ya da sorguç takma geleneğinin kökeni İslamiyet öncesi Totemizm, Şamanizm inançlarına kadar gitmektedir. Kutsal sayılan hayvanlardaki güçlerin kendisine geçeceğine inanan şamanlar hem onların derilerini hem de tüylerini kullanmışlardır. Başa takılan bu simgeler, süs, uğur, bereket, kutsanmışlık anlamlarını ilk başta korurken daha sonra “madalya” anlamını kazanmıştır. İlk başta kutsal sayılan, değerli kuşların tüylerinin takılmasıyla başlayan bu gelenek daha sonraki yüzyıllarda şeklen kuş tüyüne benzeyen mücevherli sorguç, çelenk olarak kullanılmıştır. Tarihi bilgi ile birlikte, Evliya Çelebi ve Osmanlı şairleri de çelenk, otaka ve sorguç'un kime, ne zaman, kim tarafından ve nasıl takıldığı hakkında bize birbirini tamamlayan bilgiler vermektedir.

Sorguçların Osmanlı sultanlarının savaş ve merasim kılıklarında yer alışı, Kanuni Sultan Süleyman'dan itibaren , devrin tarih kayıtları ve minyatürlerinde izlenebilmektedir.¹¹⁰ Yüzyıllara göre değişim gösteren bu simgeler Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde daha ihtişamlıdır. Tüyler kısalmış ve daha sonra tamamen mücevhere dönüşmüştür.

Hükümdarlık alameti ve Osmanlı madalya ve nişanlarının başlangıcı sayılan bu simgeler, yabancı devlet adamlarına da verilerek diplomatik bir hediye görevi de görmüşlerdir.

¹⁰⁹ www.devletarsivleri.gov.tr, Osmanlı Arşivi Katalogları, Dosya No:1411, Gömlek No:57457.

¹¹⁰ Tapan, “Sorguçlar”, s.101

KAYNAKÇA

- ADAHL, Karin, *Alay-ı Hümayun, İsveç Elçisi Ralamb'ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri*, 1657-1658, İstanbul 2006, s.78-79.
- Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî*, haz.: Recep Toparlı, Ankara 2000.
- AND, Metin, *Osmanlı Tasvir Sanatları:1 Minyatür*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2002, s.155.
- ASLAN, Mehmet, *Türk Edebiyatı'nda Manzum Surnameler (Osmanlı Saray Düğünler ve Şenlikleri)*, AKM Yay., Ankara 199, s.174
- Cevri Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, haz. Hüseyin Ayan, Erzurum, 1981.
- Bâkî Dîvânı*, haz. Sabahattin Küçük, Türk Dili Kurumu Yay., Ankara 1994.
- Bosnalı Alaeddin Sâbit ve Dîvânı*, haz. Turgut Karabey, Sivas 1991.
- CEYLAN, Ömür -Ozan Yılmaz, *Hazan'a Sürgün Bahar Keçecizade İzzet Molla ve Divân-ı Bahâr-ı Efkâr*, Kitap Sarayı Yay., İstanbul 2005.
- CEYLAN, Ömür, "Klasik Türk Şiirinde Turna Motifi", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.:28, Kış 2003.
- CEYLAN, Ömür, *Kuşlar Dîvânı: Osmanlı Şiir Kuşları*, Kapı Yay., İstanbul 2007.
- CLAUSON, Sir Gerard; *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford 1972.
- DANKOFF, Robert, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*, çev.:Semih Tezcan İstanbul 2004.
- DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara 1983.
- Divanü Lügati't-Türk-Dizin*, haz.: Besim Atalay, CIV, Ankara 1943.
- ELÇİN, Şükrü, "Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.:28, Kış 2003.
- EREN, Hasan, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1999.
- Evlîya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*, Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, haz. Orhan Şaik Gökyay, YKY, İstanbul 2006, 1.Kitap, s.44.
- Evlîya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*, Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, haz., Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2001, 4. Kitap, s.104.
- Evlîya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*, Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, haz., Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2002, 6.Kitap, s.318.
- Evlîya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*, Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, haz., Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff, YKY, İstanbul 2003, 8.Kitap, s.199.
- Gerhard Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, Wiesbaden, 1963-1975, s.1232.
- Halil Nûrî ve Dîvânı*, haz. Zehra Kürt, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.
- Hayâlî Bey Dîvânı*, haz. Ali Nihad Tarlan, Akçağ Yay., Ankara 1992.
- HONY, H.C.; *Turkish-English Dictionary*, Oxford 1957.
- Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lügati*, Maarif Vekaleti İstanbulMatbaası, İstanbul 1928.
- KADIOĞLU, İdris, *Lebib-i Âmidî: Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, 2003
- KOÇU, Reşad Ekrem *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara 1967.
- KURNAZ, Cemal-Mustafa Tatcı, *Ümmî Divan Şairleri ve Enveri Divanı*, MEB Yay., Ankara 2001.
- Kutadgu Bilig III Dizin*, haz.: Reşid Rahmeti Arat, İstanbul 1979.

- KUTLAR, Fatma Sabiha, Arpaemînizâde Mustafa Sâmi Divân, Ankara 2004
- LESSİNG, Ferdinand D., *Moğolca-Türkçe Sözlük*, çev.:Günay Karaağaç, Ankara 2003.
- Mehmed Bahaeddin, *Yeni Türkçe Lügat*, haz.: Abdulkadir Hayber, Ankara 2004.
- Mehmed Salahî, *Kamus-ı Osmanî*, İstanbul 1313.
- MENİNSKİ, Franciscus á Mesgnien *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae - Arabicae - Persicae = Lexicon Turcico - Arabico - Persicum* 1 - 6, haz. Mit einleitung und mit einem türkischen Wortindex von Stanislaw Stachowski, sowie einem Vorwort von Mehmet Ölmez, Simurg Yay., İstanbul 2002, C.I, s. 1641-1642.
- MERMER, Ahmet, *Kütahyalı Rahimî ve Divânı*, Kitaplar Sahaf Sarayı, İstanbul 2004.
- MERMER, Ahmet, *Mezâkî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, haz.Ahmet Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1991.
- Mohammed Mo'in, *An Intermediate Persian Dictionary*, Vol.I, Tahran 1996.
- Mütercim Asım Efendi, *Burhan-ı Katı*, haz.:Mürsel Öztürk-Derya Örs, TDK Yay., AnKara 2000.
- OKÇU, Naci, *Şeyh Galib, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlîl ve Divânının Tenkidli Metni*, İstanbul 1993, c.1.
- ONAY, Ahmet Talât , *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, haz. Cemal Kurnaz, İstanbul 1996.
- ÖGEL, Bahaddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, İstanbul 1991, c.5, s.192.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, MEB Yay, İstanbul 2002, c.1, s.510.
- PAKALIN, Mehmet Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*,c.1-3, İstanbul 1971.
- PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara 2006.
- TUĞLACI, Pars, *Büyük Türkçe İngilizce Sözlük*, İstanbul 1966.
- REDHOUSE, Sir James, *Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- ŞAHİN, Ebubekir, *Keçeci-zade İzzet Molla'nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, AÜDTCF Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.
- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, İstanbul 1978.
- Şemseddinoğlu Mustafa, *Ahter-i Kebir*, Dersaadet, 1310.
- Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi, *Lehçetü'l-Lügat*, haz.:Ahmet Kırkkılıç, Ankara 1999.
- ŞÜKUN, Ziya, *Gencine-i Güftâr Ferheng-i Ziya*, İstanbul 1994, C.II.
- TAPAN, Nazan, “Sorguçlar”, *Sanat*, Kültür Bakanlığı Yay., Haziran 1977, s.105.
- Tarama Sözlüğü*, TTK Yay., Ankara 1972, c. VI, s.4493
- The Life And Works of Tâcizâde Cafer Çelebi, with a Critical Edition of His Divan*, haz. İsmail Erünsal, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1983.
- TİETZE, Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, İstanbul Wien, 2002.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, TTK Yay., Ankara 1993, C.III, ss.1119-1120.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Methal*, 1941, s.290.
- Yahyâ Bey Divân*, haz. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul 1977.
- www.antikalar.com
- www.obarsiv.com.tr
- www.yachtworksbodrum.com